

FURU ÁRPÁD

NÉPI ÉPÍTÉSZETI INVENTARIZÁCIÓS PROJEKTEK ERDÉLYBEN (1989–2015)

Az 1989 után megvalósult nyitás, az új politikai helyzet által biztosított szabadabb lehetőségek a népi építészeti inventarizációs projekteknek is újra lendületet adtak. 25 év távlatból immár adódik a lehetőség, hogy az elvégzett munkát, ennek eredményeit számba vegyük, összegezzük, a tanulságokat levonjuk.

Természetesen az inventarizációs tevékenység nem elválasztható a népi építészeti kutatástörténet egységes elemzésétől. Erről a kérdésről, azaz az erdélyi népi építészet kutatásának eredményeiről és feladatairól legkorábban dr. Kós Károly 1979-ben írt részletes tudománytörténeti összefoglalót (dr. Kós 1978–1979). Ezt követően Balassa M. Iván az 1999-ben megrendezett, az 1989-es változások utáni első nagy népi építészeti tanácskozás alkalmával megjelent tanulmányában tűzte újra napirendre a kutatástörténet ezen fejezetét (Balassa 1999). A magunk részéről 2014-ben közzöltünk összefoglalót, melyben Erdély népi építészeti kutatásának az 1989-es fordulat utáni korszakára összpontosítottunk (bővebben lásd: Furu 2014). Anélkül, hogy a fenti dolgozatok tételeit teljességgel megismételjük, jelen írásunkban arra teszünk kísérletet, hogy a leltározás, inventarizáció kérdéskörét részletesebben megvilágítsuk.

Az alábbiakban néhány olyan jelentősebb népi építészeti inventarizációs programot ismertetünk, melynek eredményei hozzáférhetők, vagy valamilyen módon publikálták azokat.

SZÉKELYFÖLDI NÉPI ÉPÍTÉSZETI INVENTARIZÁCIÓ

A ZAKARIÁS ATTILA – BENCZÉDI SÁNDOR – MÁTHÉ LÁSZLÓ – KOVÁCS ÁRPÁD ÁLTAL VÉGZETT TEREPKUTATÁS – NYOLCVANAS ÉVEK

Jóllehet a kezdeményezés a rendszerváltás előtti korszakban indult, azaz a címben megjelölt időhatárokon kívül, tekintettel arra, hogy az anyag publikálása és ismertté válása a kilencvenes évek első felében valósult meg, e felmérés említésétől nem zárkozhatunk el. Zakariás Attila, Benczédi Sándor, Máthé László és Kovács Árpád sepsiszentgyörgyi építészek és a hozzájuk csatlakozó szakmabeliek a falurombolás meghirdetésének egyik következményeként, önkéntes tevékenységként Székelyföldön népi építészeti felmérést kezdeményeztek. Néhány év alatt eljutottak Háromszék, Erdővidék, és részben Marosszék, Sóvidék, Csík, Gyimes és a dél erdélyi szórvány számos falujába. Munkájukkal később a Călin Hoinărescu által koordinált, ezúttal hivatalos felméréshez csatlakoztak,¹ mely pontosan az új falvak megtervezése ürügyén vállalta egyes vidékek népi építészetének feltárását. Ezáltal a megyei tervező vállalat megbízottjaiként, ennek költségére biztonságosabban dolgozhattak. A helyszíni terepmunka során átfésülték a fent megjelölt terület falvait, lefényképezték a jelentősebbnek ítélt házakat, melléképületeket, a legfontosabbakról lépték-pontos építészeti felmérés készült.

Az anyag vándorkiállítás formájában a kilencvenes évek elején került bemutatásra. A művészi igénnyel elkészített műszaki rajzokat, telekrajzokat, alaprajzokat, homlokzatokat, metszeteket, részletrajzokat kiváló minőségű, látványos szabadkézi perspektíva rajzok egészítették ki. (Zakariás 1991.) A több országban is bemutatott munka igen nagy visszhangot váltott ki, ezért

1 A falurombolás előkészítésének éveiben a Călin Hoinărescu által vezetett építész munkacsoport a „szisztematizálásra” való hivatkozás köpenye alatt Románia több megyéjében is felmérési tevékenységet végzett. Ez az értékmentő hozzáállás kétségtelenül nagy érdem. Az összegzést jelentő munka tudományos értéke azonban sajnálatosan csekély. Ugyan könyv alakban látott napvilágot, formai megjelenítése egy építészeti terv vagy tanulmány szöveges részét idézi, és erről vall első bekezdése is, mely a tanulmány céljaként a tervezési folyamatok minőségének – a román népi építészeti elemeinek felhasználása általi – emelését jelöli meg (Hoinărescu 1989). A kötet egyetlen, amúgy nem is csekély érdemként a publikált felmérések forrásértéke méltányolható. Sajnálatos, hogy bár viszonylag kiegyensúlyozottan, az ország számos területére vonatkoztatva tartalmaz adatokat, ezek egy része – a kor más kiadványaiban is tapasztalt gyakorlatnak megfelelően – a szabadteri néprajzi múzeumokba áttelepített épületek dokumentációjának megismétlését jelenti.

nagy kár, hogy a Zakariás Attila által több éve kéziratban elkészített összegfoglalás megjelentetése még mindig várat magára.

KALOTASZEGI TEREPKUTATÁS

MIKLÓSI SIKES CSABA – NYOLCVANAS ÉVEK

Miklósi Sikes Csaba, a korábban ismertetett székelyföldi adatfelvétel mintájára szintén a Călin Hoinărescu neve által fémjelzett országos munkába kapcsolódott be. Kalotaszegi anyagának feldolgozására majd publikálására már Magyarországon került sor, ahova a nyolcvanas évek végén költözött át. Komoly levéltári kutatásra alapozott műemlékvédelmi szakmérnöki szakdolgozata nagy terjedelemben foglalkozik az egyházi örökséggel, és címe ellenére (*Kalotaszeg népi építészete*) csupán szűkebb teret szentel a tulajdonképpeni népi építészetnek. A munka érdekessége – talán a Călin Hoinărescu csapata által meghatározott munkamódszernek köszönhetően – a legújabb kori típustervek, és az ezekből körvonalazódó integrálódó népi építészeti alkotások részletes ismertetése.

A szakdolgozat, mely a Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédelmi szakmérnöki képzésének keretében készült, többek között az egykori Országos Műemlékvédelmi Hivatal (OMVH)² népi csoportjának archívumában is elhelyezésre került. Kivonatolt megjelenésére 1999-ben került sor (Miklósi Sikes 1999).

---

2 Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal (OMVH) a későbbi Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH), és a jelenlegi Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ jogelődje

EME ÉPÍTŐ-SZERELŐ CSOPORT

ORSZÁGOS MŰEMLÉKVÉDELMI HIVATAL, NÉPI CSOPORT – 1993–1995 – (SZABÓ BÁLINT ÉS SISA BÉLA KOORDINÁLÁSÁVAL)

1994 és 1996 között, néhány évig takaréklángon működött, egy a Szabó Bálint körül szerveződő alkotóműhely kezdő mérnökei (Csurka Attila, Furu Árpád, Kirizsán Imola, Makay Dorottya, Maksay Ádám) által folytatott népi lakóház inventarizáció, melyet Sisa Béla kezdeményezésére, a budapesti Országos Műemlékvédelmi Hivatal Népi Csoportja rendelt meg. A program keretében, Marosszéken, Kalotaszegen és Partiumban falvanként négy-négy lakóházzal töltötték ki fényképes adatlapot. Az adatlapot a magyarországi népi műemlékek jegyzékbevitelénél használt minta alapján Zsanda Zsolt fejlesztette ki. A helyszíni adatfelvételi lapon csak előre felsorolt lehetőségekből lehetett kiválasztani az egyes változókat, melyek a telek jellegzetességeit, a ház alaprajzi és szerkezeti sajátosságait írták le. A végleges nyomtatott változatba egy szöveges leírás, valamint 1-4 fotó került.

A munka legnagyobb eredménye, hogy serkentette a népi építészet iránti érdeklődést és növelte a terepismeret a fiatal kutató-generáció körében. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal archívumába elhelyezett anyagok feldolgozására tudomásunk szerint senki nem vállalkozott.

TOROCKÓ ÉS ÉNLAKA ÉRTÉKVÉDŐ PROGRAMOK 1996–2015

TRANSYLVANIA TRUST ALAPÍTVÁNY – MAJD 1998-TÓL ÉNLAKÁRA
VONATKOZÓAN A CSÍKI MŰEMLÉKVÉDELMI EGYESÜLET

A kilencvenes évek derekán, ezúttal műemlékvédelmi indíttatásból kezdődött el újra Torockó népi építészetének kutatása (Pozsony 2000). Dr. Román András neves magyar műemlékvédő kezdeményezésére Budapest V. Kerületének támogatásával indult be 1996-ban a még ma is működő Torockó Értékvédő Program, valamint az ezzel párhuzamos Énlaka Értékvédő Program. A program anyagi alapját egy testvér-települési kapcsolatrendszer keretében a már említett Budapesti V. kerület (Belváros Lipótváros Önkormányzata) biz-

tosította, a szakmai munka elvégzését az akkor alapított Transylvania Trust Alapítványra bízta. A később Europa Nostra Díjas torockói értékvédelem elindítását az építészeti örökség teljes felleltározása előzte meg. Minden házról átfogó építészeti leírás készült, mely tartalmazta az értékes építészeti és utcakepi elemek teljes jegyzékét, az ingatlan és a telek vázlatrajzait és az 1996-os állapot fényképes rögzítését. (E jegyzék képezte alapját azoknak az ingatlanra szabott szerződéseknek, melyek az egyéni műemlékvédelmi támogatások feltételrendszerét megszabták.) Az ingatlanok egy részéről léptékpontos építészeti felmérés is készült. Az épületek állapotának alakulását, az elvégzett helyreállítási munkálatok eredményeit azóta is, többek között fényképes formában folyamatosan rögzítik. A gyűjtött adatokat a Transylvania Trust Alapítvány őrzi.

A torockói hagyományos épületekre vonatkozó anyagot 1994–1998 között Furu Árpád dolgozta fel. Legteljesebb publikálására, néhány rövidebb közlés (Furu 1994, 1999, 2005, 2006, 2011b) mellett a Kriterion Kiadó ötödik, megkésett népművészeti kötetében került sor, melyet a hetvenes években részben a cenzúra, részben pont az építészeti fejezet hiánya miatt nem sikerült kiadni (Furu 2002, 2010).³ (Igaz, hogy Debreceni László és Starmüller Géza az ötvenes, hatvanas években dr. Kós Károly, Szentimrei Judit és Nagy Jenő társaságában a torockói építészet gyűjtését is megkezdték, az anyag feldolgozása nem készült el, és igen sajnálatosan hozzáférhetősége máig nem biztosított.)

A torockói értékvédelemmel párhuzamosan, szinte azonos szerkezettel működő Énlaka Program Albert Hommonai Márton és Szikszai László jóvoltából szintén gazdag kutatási háttéranyaggal rendelkezik, ám mindeddig erről csak kiállítások és rövid, vázlatos összefoglalók jelentek meg.⁴ Az Énlakára vonatkozó felmérések, adatlapok a csíkszeredai Kontúr KFT könyvtárában találhatóak.

3 A kötet második bővített kiadása 2010-ben jelent meg.

4 A 2009-ben Albert Hommonai Márton által írt kötet tartalmaz Énlakára vonatkozó kutatási eredményeket, de az írás építészeti és műemlékvédelmi tematikája miatt nem tekinthető a helyszíni felmérés átfogó publikálásának (Albert Hommonai 2009).

A NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG HIVATALA ÁLTAL TÁMOGATOTT PROGRAMOK – 1999–2005

Az alábbi két program, jóllehet két teljesen elválasztható tevékenységet jelöl, számos párhuzamos, sőt közös elemmel rendelkezik, ezért jelen cikkben magunk is párhuzamosan írunk róluk. A felmérések létrejötté annak az egységes szempontrendszernek köszönhető, mely a népi építézet kutatásának vonatkozásában a kilencvenes évek végére kezdett körvonalazódni. (Pozsony 2007: 553.) A két program szükségességéről, az esetleges egységes szervezésről, majd a különböző szempontrendszerek ütköztetéséről és ezek szétválasztásáról a Kriza János Néprajzi Társaság által Zabolán 1999-ben szervezett, tájházaknak szentelt konferencián tárgyalt és döntött, többek között Sebestyén József, Ballassa M Iván, Szabó Bálint, Benczédi Sándor és a házigazda Pozsony Ferenc, valamint a fiatalabb generáció képviseletében Szabó Sámuel és Furu Árpád.

Előzményként és katalizátorként tekinthetünk a kilencvenes évek elején indított, erdélyi szász örökség felmérését célzó programra, mely leltározás szomorú aktualitását a szász lakosság kivándorlása, és a kiürült települések építészetiének gyors átalakulása adta. A német kormány támogatásával és megrendelésére német, román és romániai magyar szakemberek állami és magán intézmények, egyetemek, alapítványok képviseletében a több évig tartó munkában a teljes Szászföld építészeti örökségét próbálták dokumentálni. A programról, az alkalmazott módszerről, szervezéséről a kilencvenes évek végén több konferencián, publikációban hírt adtak. A nagy mennyiségű nyersanyag feldolgozása azonban még mindig folyamatban van, és csak reménykedhetünk, hogy be is fejeződik. Az anyag repertórium-szerű megjelentetése is megkezdődött, ám a teljességre még bizonyára sokat kell várni (*Denkmaltopographie Siebenbürgen*). Eddig néhány, a népi építézet szempontjából is értékes információkat hordozó kötet jelent meg (Kőhalomszék, Segesvár, Szeben, és a Barcaság egyes részei kerültek publikálásra. (Machatt 1995, 1999, 2002.)

ERDÉLYI MAGYAR ÖRÖKSÉG INVENTARIZÁCIÓJA TELEKI LÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY – ENTZ GÉZA ALAPÍTVÁNY

A szász felmérő program hatására a magyarországi Forster Gyula Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Hivatal jogelődje, az Országos Műemlékvédelmi

Hivatal (OMVH) társadalmi kapcsolatokért felelős osztálya valamint a Nemzeti Kulturális Örökségvédelmi Minisztérium (NKÖM) a Teleki László Alapítvány keretei között Nyárad mentén és Erdővidéken magyar örökségi inventarizációt indított (Kovács-Sebestyén 2013). Ennek népi építészeti adatokat is tartalmazó nyersanyaga később a kolozsvári Entz Géza Alapítvány archívumában került elhelyezésre. A felmérés megfogalmazott célkitűzései szerint a teljes, azaz nemcsak a népi építészeti örökség inventarizációjára törekedett, ami a szűk anyagi és emberi erőforrások miatt eleve lehetetlen feladat volt. A munkacsoportok ezért beérték néhány reprezentatív, vagy annak minősített épület felméréssel. Az erdővidéki anyag integrálta a Zakariás Attila és Benczédi Sándor által vezetett csapat újrarajzolt házfelméréseit is.⁵ Mindkét területen építészeti felmérést készítettek templomokról, és egy-két nemesi lakóépületről is. A népi építészeti örökség inventarizációja falvanként csupán néhány épület műszaki felmérését jelentette, mely utcaképi felvételeket tartalmazó fotódokumentációval és digitális urbanisztikai térképekkel egészült ki.

ERDÉLYI NÉPI ÉPÍTÉSZETI INVENTARIZÁCIÓ TRANSYLVANIA TRUST – SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEUM SZENTENDRE

A második program a Transylvania Trust Alapítvány és szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum együttműködésével erdélyi kezdeményezésre, azonban szintén NKÖM támogatással és szintén 1999-ben indult (Furu 2013). A kizárólag népi építészeti örökségre koncentráló adatfelvétel ambíciós célja Erdély mintegy 1000, a 19–20. század fordulóján legalább 33% magyar lakossággal rendelkező településének teljes népi építészetének gyors, adatlapos és fényképes inventarizációja volt.⁶ E program létjogosultságát az indokolta, hogy a népi építészet átalakulása sokkal gyorsabb ütemben zajlott, mint a többi műemlékké, ezért ezen örökség inventarizációja sürgősebb feladatként fogalmazódott meg. Sajnos az anyagiak hiányában ez a terv sem valósulhatott meg, tíz

5 Sajnálatos körülmény, hogy a digitális formában történő újrarajzolás által sokat romlott az eredeti rajzanyag minősége és művészi értéke.

6 A több szakmai konferencián is ismertetett program szakmai vezetője dr. Balassa M. Iván volt, a terepmunka koordinálását Furu Árpád és részben Szabó Sámuel végezte. (<http://www.transylvaniatrust.ro/index.php/hu/programok/az-erdelyi-nepi-epiteszeti-orokseg-kutatasa-es-vedelme/>)

év alatt csupán Kalotaszeg és Udvarhelyszék, illetve kis mértékben a Mezőség településein, mintegy 80 faluban készülhetett el az adatfelvétel.

A program koncepciójának második lépcsőjét a fontosabb népi építészeti objektumok felmérése jelentette volna. Így elkészíthető lett volna annak a legfontosabb mintegy 100-150 parasztgazdaságnak a teljes felmérése, mely az erdélyi népi építészeti örökség „aranytartalékát” jelenthette volna. Sajnos a program ezen igen fontos szakasza szintén az anyagiak hiánya miatt már nem valósulhatott meg.

A felgyűjtött adatok feldolgozását Kalotaszeg és Udvarhelyszék esetében, a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) támogatásával Furu Árpád végezte el: a *Kalotaszeg népi építészete* című összegzés 2007-ben, az *Udvarhelyszék népi építészete* című kötet 2011-ben jelent meg (Furu 2007, 2011a).⁷

Az NKÖM által támogatott két felmérés szempontrendszere különbözött egymástól. Bár fontosságát és célszerűségét felismerték, sajnálatos módon a két megközelítést képviselő kutatóknak a metodológiákat nem sikerült közös nevezőre hozni. A Teleki László Alapítvány és Entz Géza Alapítvány neve által fémjelzett kutatás erőssége az építészeti felmérések elkészíttetésében rejlik, valamint abban, hogy néhány templom, kúria, kolostor és középület felmérésére is sor került. Hiányosságként felróható, hogy a nagyrészt építészek és művészettörténészek által végzett munka elsiklott bizonyos néprajzi jelenségek felismerése felett, ezért egyes esetekben az elkészült anyagok reprezentativitása megkérdőjelezhető.

A Transylvania Trust Alapítvány és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum által készített inventarizációban a meglátogatott településeken a népi építészeti örökség teljes adatlapos és fényképes inventarizációja megtörtént. Minden hagyományosnak ítélt ingatlanról egyszerűbb formájú, de telekrajzi és lakóház-alaprajzi vázlatot egyaránt tartalmazó adatlap és fénykép, a fontosabb örökségértékkel rendelkező ingatlanokról minden építészeti adatra kiterjedő, szintén részletes vázlatokat tartalmazó adatlapok készültek. A felmérési módszer metodikáját, a felhasznált adatlapokat Balassa M. Iván szakmai vezetésével Furu Árpád és Szabó Sámuel dolgozta ki. Az anyagból falvanként gazdag, színes fényképanyagot is tartalmazó nyomtatott összefoglaló is készült, mely a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban került elhelyezésre.

A negatívra készült fényképeket később digitalizálták, és az adatlapok adataival együtt különböző adatbázisokba rendezték, ám ezek a számítás-

7 Mindkét kötetet 2012-ben másodszor is kiadta az Exit Kiadó. A *Kalotaszeg népi építészete* bővített kiadás. (Furu 2012a, 2012b.)

technika gyors fejlődése miatt sajnos mára már elavultak. Kutatási célra ezért még mindig az eredeti helyszíni, kézzel kitöltött adatfelvételi lapok a legalkalmasabbak.

A tájegységi néprajzi és népi építészeti kutatás követelményeinek ez utóbbi (TTA–SZNM) felmérés, az egyes egyedi épületek jobb megismerése és esetleges helyreállításának előkészítése szempontjából az előbbi (TLA–EGA) viszonyulás volt célravezetőbb. Egy évtized távlatából szemlélve a két metodológia egymást sikeresen kiegészíthette volna, ezért nagy kár, hogy a csapatok nem összefogva, ugyanazon tájegységekben dolgoztak.

A Transylvania Trust Alapítvány keretében az adatfelvétel évenkénti kutatások formájában, csekély anyagi háttérrel és megváltozott metodológiával folytatódott Háromszéken, Partiumban, a moldvai csángó településeken, és Dél-Erdély néhány településén is, elsősorban Balassa M. Iván, Furu Árpád és részben Szabó Sámuel részvételével. Az NKA által biztosított alkotói ösztöndíjai, valamint a Communitas Alapítvány támogatásai lehetővé tették az éves kutatásokat megszervezését Csíkban, Erdővidéken, Kászonban, Hétfaluban, a Nyárád mentén, a Mezőségen, Aranyosszéken (Furu 2015c), Felső-Maros mentén és a Görgény völgyében sőt összehasonlító tanulmány jelleggel sikerült kutatni román, székely és csángó építészeti Bukovinában, Szeben mellékén, Fogarasföldön, és Havaselvén, (Argeş, Vâlcea és Gorj megyékben).

Az erdélyi kutatásokat anyagaira támaszkodva Balassa M. Iván feldolgozta a székely kapu sokat vitatott kérdéskörét, könyve 2011-ben látott napvilágot – ennek bővített kiadása folyamatban van (Balassa M. 2011). Szintén a másfél évtizedes adatgyűjtés biztosította az alapot Furu Árpád elméleti kutatásaihoz, melynek egyik állomása a *Táji tagolódás Erdély népi építésében* című doktori disszertáció megvédése (Furu 2015a).

MÁRÉFALVA ÉS UDVARHELYSZÉK SZÉKELY KAPUINAK INVENTARIZÁCIÓJA

KOVÁCS PIROSKA – KILENCVENES ÉVEKTŐL FOLYAMATOSAN

Kovács Piroska nyugalmazott tanár nevéhez fűződik Máréfalva székely kapuinak védelme. Az önkéntes értékmentő tevékenység mozgalommá fejlődött, majd az erőfeszítések gyümölcse is megmutatkozott: Máréfalván hagyomá-

nyos tájház, és több tucat megmentett, helyreállított székely kapu áll. Ennek a munkának volt előkészítő állomása Máréfalva, majd a teljes Udvarhelyszék székelykapuinak jegyzékbe vétele. Az anyag különböző részei cikkekben, publikációkban (Kovács 2000), de legteljesebben digitálisan, CD lemezen közzétett adatbázisként érhető el (Kovács 2007). Az adatbázis a kapuk fényképét, helyét, építési idejét, feliratait tömöríti. Kovács Piroskát tevékenységért 2013-ban Europa Nostra-nagydíjjal tüntettek ki.

HÁROMSZÉKI NÉPI ÉPÍTÉSZETI FELMÉRÉS

TRANSYLVANIA TRUST ALAPÍTVÁNY – SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM
– KEÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF MŰEMLEKVÉDELMI TÁRSASÁG –
KOVÁSZNA MEGYEI MŰVELŐDÉSI IGAZGATÓSÁG (2008–2010)

A Transylvania Trust Alapítvány kezdeményezésére Norvég Alapos pályázatot sikerült beadni és megnyerni, melynek célja többek között Kovászna megyei falvak népi építészeti örökségének inventarizációja és népszerűsítése volt. A program helyi beágyazottságot biztosító partnerei a Székely Nemzeti Múzeum, a Keöpeczi Sebestyén József Műemlékvédő Társaság, és a Kovászna Megyei Művelődési Igazgatóság voltak. Háromszék 36 falujában összehasonlító jellegű, jórészt fényképes adatfelvételen és faluképvédelmi elemzésen alapuló kutatás valósult meg. Azonosításra kerültek a műemléki védelemre javasolt porták, épületek.

Ezenkívül öt településen, Felsőrákoson, Csernátonban, Futásfalván, Kisbancban és Vargyason faluképvédelmi tanulmányok, általános rendezési tervekbe illeszthető védelmi szabályzatok születtek. Az eredményeket az egyes önkormányzatokban megszervezett találkozókön ismertették, Sepsiszentgyörgyön pedig kiállítások és szakmai tanácskozások kerültek megrendezésre. Az elkészült anyagokat az egyes önkormányzatoknál, a Kovászna Megyei Művelődési Igazgatóságnál és a Transylvania Trust Alapítvány archívumában helyezték el.

A program fontos eredménye a tájegység falvaiban a népi építészeti örökség állapotának fényképes rögzítése volt, mely összehasonlítva a nyolcvanas évek anyagával jól illusztrálja a népi építészeti örökség változását.

„KINCSET ÉR, ÓRIZD MEG.” FALUKÉPVÉDELMI PROGRAM A NYÁRÁD MENTÉN

NYÁRÁDMENTE KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS – HODOS-VENERQUE BARÁTI TÁRSASÁG – TRANSYLVANIA TRUST (2012)

Szintén faluképvédelmi tanulmányok elkészítését segítette elő az az alapkutatás, mely a Nyárádmente falvaiban, a Nyárádmenti Kistérség és Leader Egyesülete valamint a Székelyhodos Venerque Baráti Társaság kezdeményezésére 2012-ben jöhetett létre (főtámogatója az AFCN volt).

A korábbi, Háromszéki kezdeményezéshez hasonlóan itt is egy szinte teljes Nyárád mente átfésülését jelentő, és a népi építészeti fényképes regisztrációját lehetővé tevő összehasonlító tanulmány eredményeként öt falu: Székelyhodos, Jobbágytelke, Mája, Márkod és Köszvényes számára készítettek el faluképvédelmi tanulmányokat. Térképek készültek, melyekre sikerült digitálisan felvezetni a védendő népi építészeti emlékeket, valamint a javasolt védett övezeteket. A tanulmányok építési szabályzatokat is tartalmaztak, melyek részét képezhetnék, hivatalos elfogadásuk esetén a törvényerejű Általános Rendezési Terveknek. Az elkészült anyagok a Nyárádmente Kistérség irodájában valamint a Transylvania Trust Alapítvány archívumában kerültek elhelyezésre.

Jelentős számú lakóház és melléképület regisztrálásán kívül fontos eredménye a programnak Nyárád mente kapuőrökségének részletes feltárása, ezen belül a sajátos értékkel bíró, ugyanakkor nagyon változatos nyárádköszvényesi kapuk jegyzékbe vétele. Nyárád mente kapuőrökségét Furu Árpád 2015-ben tanulmányban dolgozta fel (Furu 2015b). A program részét képező szakmai tanácskozáásra készült el a *Kincset ér, őrizd meg! Faluképvédelmi tanácsok* kiadvány (román nyelvű változata *E comoară să o păstrăm! Sfaturi practice*) (Balássy–Balassa–Furu 2012). A 12 oldalas ingyenes füzet a térség lakóinak szóló építési, karbantartási és helyreállítási tanácsokat tartalmaz. A szerzők – Balássy András, Balassa M. Iván, Furu Árpád – a faluképvédelem rövid, közérthető összefoglalására törekedtek, és konkrét példákon keresztül világítják meg a tennivalókat illetve a kerüendő mintákat.

Sajnos a jegyzékbe vett értékek törvényes védelmének folyamatát sem a program szervezői, sem az érintett önkormányzatok mindmáig nem vitték tovább, annak ellenére, hogy ennek szükségessége időről időre különböző fórumokon felmerül.

HARGITA MEGYEI FALUKÉPVÉDELMI PROGRAMOK (2009–2015)

A Hargita megyében élő és dolgozó építészek egy csoportja önkéntes kezdeményezéseit és munkáját követően 2009-től szervezettebb formában, Hargita Megye Tanácsa támogatásával módszeres településképi és értékfelmérési program indult⁸. Az értékfelmérés módszertanát alárendelték a program tényleges céljának, azaz a település rendezési tervek számára készülő építészettörténeti és műemlékvédelmi előtanulmányok készítésének. A munkának keretét szakmai társulások, mint például a Kós Károly Egyesülés, vagy a Pogány Havas Kistérség, valamint tervező irodák, műhelyek adtak.

A többek között Csíkban, Gyimesben, Gyergyóban és a Homoród mentén végzett munka olyan településeket vett célba, ahol egyfelől számítani lehetett számottevő építészeti értékre, illetve ahol erre az önkormányzatok részéről a településrendezési célzatú előtanulmányokra igény volt. A településképi kutatások a digitális technológia lehetőségeit kihasználva a teljes épületanyag végigfényképezésével, főbb jellemzőinek adatbázisba tömörítésével és térképre vetítésével jártak. Településenként néhány karakterisztikusnak minősített portáról, házról, csúrról vázlatos építészeti felmérés is készült.

A megközelítés, mint fentebb jeleztük elsősorban urbanisztikai jellegű volt, célként a hagyományos településképp megmentését, a városrendezési tervek és szabályzatok számára előtanulmányok elkészítését tűzték ki. Szempontként tűnt fel a település és a (kultur)táj viszonyának vizsgálata, illetve a településen kívüli építészeti értékek, mint például keresztek és egyéb kismélekek leltározása is. A munka szervezői szerint Hargita megye településeinek mintegy negyedébe sikerült eljutni.⁹ Az elkészült anyagok legteljesebben Hargita Megye Tanácsának urbanisztikai irodájában, részben az érintett önkormányzatoknál, és természetesen a szerzőknél található meg. Fontos kiemelni, hogy a felsorolt programok közül egyedülállóan, az elkészült adatlapok, fényképek és faluképvédelmi tanulmányok jelentős része digitálisan megtekinthető a Hargita Megyei Tanács honlapján.¹⁰

8 <http://www.epitettorokseg.ro/falukepvedelem/>

9 Korodi Szabolcs, a felmérésben résztvevő és ennek egyes szakaszait koordináló építész szíves közlése.

10 <http://epitettorokseg.ro/>

Az egyik szakmailag kétségtelenül gondolatébresztő eredmény a Hargita Megye Tanácsa által támogatott, ún. székely ház című ötletpályázat,¹¹ mely illeszkedő, helyi gyökerekből táplálkozó építészet kialakítását tűzte ki célul. A mintegy tucatnyi kidolgozott típussterv igen érdekes szakmai kísérletként minősíthető. Feltehetően a megfelelő közigazgatási jogi, anyagi és háttértámogatás hiánya vagy nem elegendő volta okozza, hogy a lehetőséggel, ti. a típussterv házak megrendelésével kevesen éltek. Ismereteink szerint a széles csapatmunka részvevői jelenleg a projekt holtpontról való kimozdítására törekednek.

Ugyanilyen indíttatásból született meg 2014–2015-ben a szintén szép sikernek el-könyvelhető, hagyományos lakóházak és csűrök helyreállítását elősegítő projekt, mely épületek jegyzékbe vétele mellett önkormányzatoknak és háztulajdonosoknak szánt praktikus tanácsokkal, szép rajzokkal és látványos fényképekkel ellátott helyreállítási, hasznosítási útmutatót jelentetett meg (Esztány–Radev–András–Furu–Rodics 2015, Tövissi–Bíró–Bogos–Faragó 2015).

EGYETEMI SZERVEZÉSŰ, OKTATÁSI CÉLLAL KÉSZÜLŐ DIÁK FELMÉRÉSEK

Az elmúlt húsz évben az erdélyi népi építészet, elsősorban didaktikai célokat szolgáló, felmérések tárgyát is képezte. Az Ybl Miklós Főiskola, Szabó László által vezetett tudományos diákköri mozgalma Kászon falvaiban és Zselyken végzett építészeti felmérést, a Budapesti Műszaki Egyetem diákjai Siklódon és a Székely Partium falvaiban mértek. A Kolozsvári Műszaki Egyetem hallgatói részben szervezett, részben önkéntes munkában Csíkszentdomokoson és Homoródmentén, a Szászföldön illetve a mócvidéki falvakban dolgoztak. Közös vonása ezen akcióknak, hogy az anyagok különböző szempontrendszer szerint készültek, és elérhetőségük csupán korlátozottan biztosított, teljes publikálásukat pedig feltehetőleg nem is tervezik.¹²

11 <http://www.epitettorokseg.ro/index.php?kat=3&o=modernszekelyhaz>

12 A Szabó László által vezetett, a budapesti Ybl Miklós Főiskola hallgatói által végzett felmérésekről, köztük az erdélyiekről is, élménybeszámoló szinten, mutató felmérési rajzokkal és részletekkel jelent meg egy kötet (Szabó L. 2003), mely tartalmazza Zselyken 1993-ban, Gyergyószentmiklós és környékén 1994-ben és Kászonaltizen 1995-ben készített felmérések részleteit. A felmérési, nyersanyagok és feldolgozások a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Népi Építészeti Archívumában találhatóak.

KÖVETKEZTETÉSEK

A népi építészet tárgykörében, mint láthatjuk számos szakember és intézmény különböző módszertannal leltározott, kutatott. A szándék megannyi munkában részben közös: jegyzékbe venni, felleltározni a veszélyeztetett és gyorsan átalakuló falusi építészeti örökséget. Esetenként csupán elméleti szinten, a tudományos kutatás céljából készült az adatfelvétel, azonban a kezdeményezések jelentős részénél az értékek védelmének gondolata is felmerült, vagy gyakorlati tevékenységek egész sora, támogatási mechanizmusok, műemléki helyreállítás tette gyakorlati, szükséges tényezővé a felleltározást.

Mint látjuk, nem ritkán egy időben párhuzamos felmérések is zajlottak, avagy különböző idősíkban, de ugyanazon tájegységtől készült adatfelvétel. Jogosan tehetjük fel a kérdést, mennyire beszélhetünk az egyes inventarizációs programok kompatibilitásáról? Jóllehet a munkában résztvevő szakemberek egy része tudományos ülésszakokon, konferenciákon rendszeresen megbeszélte az egyes felmérésekkel kapcsolatos tanulságokat, és a kompatibilitás elve is többszörösen felmerült, a kötelező közös nevező meghatározása, vagy legalábbis ennek betartása, az ismételt problémafelvetés ellenére is tulajdonképpen nem, vagy legalábbis csak részben történt meg. A különböző felmérések eredményében adódó kompatibilitást leginkább az anyag és a jegyzékbevitel alaplószertanának konvergenciája adja: szinte minden felmérésben pontosan meghatározták az ingatlan helyét, címét, fényképet készítettek, és ehhez valamilyen adatlap és esetleg építészeti vázlatrajz csatlakozott. Ezen túl minden megközelítés jelentős számú sajátos módszertani részlettel rendelkezik.

A kompatibilitás kapcsán ismételten szólnunk kell a napjainkban nélkülözhetetlen digitális technológia veszélyeiről is. Magunk részéről is megéltük, hogy a feltöltött, a korszerűnek vélt adatbázis, az informatikai rendszer elavulása miatt néhány év múltán már nem volt használható. Nagy figyelmet és sok energiát igényel az egyes adatbázisok karbantartása és kezelése, és nem győzzük hangoztatni, hogy a papíralapú, nyomtatott anyag, beleértve a helyszíni jegyzeteket és vázlatokat még mindig a kutatás legértékesebb alaprétege.

Az inventarizációs programok igen sarkalatos pontja a szelekció kérdése. Az eredmények ismeretében azt tapasztaljuk, hogy néha problémát jelent a reprezentatív objektumok kiválasztása. Ennek sokszor objektív okai vannak, a legértékesebb házakba nem lehet bemenni, nem találják meg a tulajdonost stb., de sajnos igen gyakran szubjektív tényezők, felkészületlenség, kellő tudással rendelkező szakember terepmunkában való részvételének hiánya is akadályozza a folyamatot. Így fordulhatott elő, hogy némelykor népi építészeti

alaptípusok is elkerülték a terepen dolgozó fiatal építészek, művészettörténészek figyelmét.

Az inventarizáció természetesen értelmetlen az anyagok elérhetőségének biztosítása nélkül. Ennek ellenére sok esetben ez is körülményes, vagy személyi okokból akár lehetetlen. Hangsúlyozzuk, hogy az általában közpénzből végzett munka akkor éri el célját, ha ennek eredménye a szakma számára elérhető, ha erre a célra létrahozott intézményekben, archívumokban, lehetőleg több helyen kerül elhelyezésre. Javasolt lenne, hogy a területileg illetékes múzeumban is megtalálhatóak legyenek az egyes felmérések adatai, és természetesen jó lenne, ha egy központi adatbázis, értéktár létrehozását, egy szakosodott intézmény, mint például a Kriza János Néprajzi Társaság fel tudná vállalni.

Zárszóként megjegyezzük, hogy egy felmérés, adatfelvétel folyamata akkor zárul le, ha az inventarizációt végző csapat biztosítani tudja az anyagok feldolgozását és publikálását is. Ilyen értelemben buzdítjuk a felsorolt programok, projektek résztvevőit, hogy törekedjenek kutatási eredmények mielőbbi tudományos közlésére.

SZAKIRODALOM

ALBERT HOMMONAI Márton

2009 Épített örökség és modernizáció, Székelyföldi példák a népi építészeti örökség integrált védelmére. Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda.

BALASSA M. Iván

1999 Erdély népi építészete (tudománytörténeti bevezető). In: Balassa M. Iván – Cseri Miklós (szerk.): *Népi építészet Erdélyben*. SZNM, Szentendre, 5–32.

2011 *A székelykapu*. Terc Kiadó, Budapest.

BALÁSSY András – BALASSA M. Iván – FURU Árpád

2012 *Kincset ér, őrizd meg! Faluképvédelmi tanácsok*. Nyárádmente Kistérség Társulás–Hodos-Venerque Baráti Társaság–Transylvania Trust, Nyárádszereda.

ESZTÁNY Győző – RADEV Gergő – ANDRÁS Szilárd – FURU Árpád – RODICS Gergely

2015 *Csűrjeink újrahasznosítása – Revitalizarea șurelor – Barn Conversion in Transylvania*. Csík-Gyimes Naturkapark Egyesület, Csíkszereda.

FURU Árpád

- 1994 *Torockó. Torockó népi építésze.* (Erdélyi műemlékek. 5.) Castrum Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- 1999 Torockó népi építészeti öröksége. A Torockó értékvédő program. In: Makay Dorottya (szerk.): *Tusnád 1999. Népi építészeti örökség.* Utilitas Kiadó, Kolozsvár, 220–226.
- 2002 Népi építészet. In: Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő – Halay Hajnal – Furu Árpád: *Torockó népművészete.* Kriterion Kiadó, Kolozsvár, 355–409.
- 2005 *Torockó népi építésze.* (Erdélyi műemlékek. 5.) II, javított kiadás. Kriterion Kiadó, Kolozsvár.
- 2006 *Műemlékvédelem Torockón.* Utilitas Kiadó, Kolozsvár.
- 2007 *Kalotaszeg népi építésze.* Gloria Kiadó, Kolozsvár.
- 2010 Népi építészet. In: Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő – Halay Hajnal – Furu Árpád: *Torockó népművészete.* II. kiadás. Kriterion Kiadó, Kolozsvár, 352–422.
- 2011a *Udvarhelyszék népi építésze.* Gloria Kiadó, Kolozsvár.
- 2011b „A szent vallás és az virtus virágozzék, áldás és békesség e fal közt lakozzék.” Évszámos házfeliratok Torockón. *Acta Siculica 2011.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, xxxx
- 2012a Kalotaszeg népi építésze. II. bővített kiadás. Exit Kiadó, Kolozsvár.
- 2012b Udvarhelyszék népi építésze. II. kiadás. Exit Kiadó, Kolozsvár.
- 2013 A népi építészeti örökség kutatása (1999–2010). In: S. Sebestyén József (szerk.): *Közös tér, közös örökség.* Crew KFT, Budapest, 52–53.
- 2014 Népi építészeti kutatások Erdélyben 1989-től napjainkig. *Transsylvania Nostra XVIII.* (30) 18–31.
- 2015a *Táji tagolódás Erdély népi építészetében. Doktori dolgozat.* Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézete, Kolozsvár.
- 2015b Hagyományos kapuk a Nyárádszentlászlói mentén. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére.* Kriza János Néprajzi Társaság–Szabadtéri Néprajzi Múzeum–Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 241–260.
- 2015c Adalékok Aranyosszék népi építészetének kutatásához. *Művelődés melléklet. 2. Aranyos-mente.* 22–25.

HOINĂRESCU, Călin

- 1989 *Locuința sătească din România.* Institutul de Cercetare Proiectare și Directivare în Construcții, București

- KÓS Károly, dr.
1978–1979 Eredmények és feladatok a romániai magyar népi építkezés kutatásában. *Aluta* X–XI. 193–215.
- KOVÁCS Piroska
2000 *Székelykapuk Máréfalván*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
2007 *Elődeink hagyatéka. Udvarhelyszéki öreg székelykapuk katasztere 2001–2002*. CD. Hargita Megyei Kulturális Központ, Csíkszereda.
- KOVÁCS Zsolt – SEBESTYÉN József
2013 Magyarok lakta települések épített örökségének dokumentálása. In: S. Sebestyén József (szerk.): *Közös tér, közös örökség*. Crew KFT, Budapest, 56–58.
- MACHAT, Christoph (főszerk)
1995 *Denkmahltopographie Siebenbürgen Kreis Kronstadt* 3.3, Wort und Welt, Köln
1999 *Denkmahltopographie Siebenbürgen Stadt Hermmannstast* 5.1.1. Rheinland Verlag, Köln
2002 *Denkmahltopographie Siebenbürgen Stadt Schaesburg* 4.1. Rheinland Verlag, Köln.
- MIKLÓSI SIKES Csaba
1999 A kalotaszegi falvak népi építészetről. In: Balassa M. Iván – Cseri Miklós (szerk.): *Népi Építészet Erdélyben*. SZNM, Szentendre, 57–118.
- POZSONY Ferenc
2000 Magyar tudományos műhelyek Erdélyben. *Info-Társadalomtudomány*. (51) 31–42.
2007 Tájházak Erdélyben. *Acta Siculica 2007*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 551–556.
- SZABÓ László
2003 *Népi építészeti gyökerek felmérése, kutatása diákjaimmal 1976–2001*. Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft, Budapest.
- TÖVISSI Zsolt – BÍRÓ Z. Zoltán – BOGOS Ernő – FARAGÓ Melinda
2015 *Modernizarea casei țărănești – A falusi ház bővítése*. Plan T Studio, Csíkszereda.
- ZAKARIÁS Attila
1991 A műemléki csoport Háromszéken. *Pavilon* 5. 78–86.